

WE BOUWEN EEN THEATER

In het tweede deel van de serie over het bouwen van een theater kijkt Gerbrand Borgdorff namens de Werkgroep Theatergebouwen naar het programma van eisen. Waar is dat voor nodig en aan welke eisen moet dat programma van eisen zelf voldoen?

In de serie over het bouwen van een theater is de initiatieffase behandeld (Zichtlijnen 129) en dat leidde al direct tot reacties. De meeste zijn positief. Er blijkt behoefte te zijn aan een handleiding. Een van de respondenten, Bob Logger, was teleurgesteld. In het artikel wordt gesuggereerd dat er sinds 1987 niets meer verschenen is over het onderwerp theaterbouw en dat is niet juist. Er is wel degelijk geschreven en gecongresseerd over dit onderwerp, met name door Oistat Nederland. Bob heeft dus volkomen gelijk. We zijn blij met zijn suggesties (en literatuurlijst) en zullen daar de komende periode graag gebruik van maken.

In ons bouwproject hebben we nu, als het goed is, een haalbaar concept met heldere uitgangspunten, vastgelegd in een visiedocument. Nu kan een projectorganisatie worden opgetuigd die zich bezig zal houden met de volgende fase in het project: de definitiefase. In de definitiefase wordt de leidraad geschreven voor het ontwerp en de uitvoering: het programma van eisen (PvE). De werkgroep behandelt het programma van eisen aan de hand van drie vragen:

- Waarom een programma van eisen?
- Welke vragen moeten beantwoord worden in een PvE?
- Wat maakt een goed PvE?

1. Waarom een programma van eisen?

In het programma van eisen wordt vastgelegd wat de verwachtingen zijn van de opdrachtgever of gebruiker. Daarmee vormt het PvE de leidraad die de ontwerpers nodig hebben om een goed ontwerp te kunnen maken en tegelijk vormt het de toetssteen voor de opdrachtgever om die ontwerpen te kunnen beoordelen.

Met andere woorden: zonder PvE kun je geen duidelijke opdracht geven aan de architect en de adviseurs. En zonder PvE heb je later geen middelen in handen om te beoordelen of ze hun werk behoorlijk hebben gedaan. In de werkgroep komt naar voren dat het opstellen van het PvE nog een rol vervult: het dwingt de opdrachtgever en de gebruiker om hun eisen en wensen goed te verwoorden. Door het te moeten opschrijven worden ze zich veel beter bewust van wat ze willen en door samen met deskundigen aan het PvE te schrijven, ontwikkelen ze de kennis die nodig is om een goede rol te spelen in het project. Aan de hand van het PvE kunnen ook de kosten berekend worden van alle ruimtes en de inrichting ervan, waardoor er zicht komt op de bouwkosten. Je kunt na het schrijven van een PvE dus controleren of de aannames in het visiedocument juist zijn.

2. Welke vragen moeten worden beantwoord in een PvE?

Een PvE bestaat uit drie delen:

- a. Een functioneel programma
- b. Een ruimtelijk programma
- c. Een technisch programma

Een theater is een zeer bijzonder gebouw waar een ontmoeting plaatsvindt tussen publiek en spelers. Dat is het doel en het uitgangspunt. Om die ontmoeting mogelijk te maken heb je aan de ene kant (de publiekscant) een goede zaal nodig en allerlei publieksvoorzieningen zoals foyer, garderobe, toiletten, horeca, kassa en parkeerruimte. Aan de andere kant (de toneelkant) zijn onder meer hijsvoorzieningen, licht, geluid, doeken, kleedkamers en laad- en losperrons nodig. Hoe groot de zaal is, hoeveel toiletten er nodig zijn en hoeveel vrachtwagens tegelijk moeten kunnen laden en lossen hangt af van de programmering. De gewenste of beoogde programmering is leidend bij het opstellen van het programma van eisen.

Functioneel programma van eisen

Het functioneel programma geeft antwoord op de vraag welke activiteiten gaan plaatsvinden in het theater. Uit welke onderdelen bestaat het pro-

gramma? Wat voor voorstellingen wil je brengen? Hoe groot zijn die voorstellingen en wat kosten ze? Welke commerciële activiteiten wil je in huis halen? Voor welke doelgroepen breng je dat programma? In wat voor sfeer wil je de mensen ontvangen en wat voor uitstraling moet het theater hebben?

Ruimtelijk programma van eisen

Het functioneel programma van eisen vormt de basis voor het ruimtelijk programma. Als je weet wat voor voorstellingen je gaat programmeren en andere activiteiten je gaat ontplooiën en je weet hoeveel mensen je verwacht, dan kun je ook vaststellen hoeveel ruimte je nodig hebt. Grote gezelschappen hebben veel kleedkamers nodig en een flinke artiestenfoyer, een kleine cabaretvoorstelling kan waarschijnlijk toe met een paar kleedkamers en de artiestenfoyer kan bescheiden. Musicals en opera's hebben waarschijnlijk een orkestbak nodig, maar voor musicals kan die bescheiden zijn, voor opera's is meer ruimte nodig. Aan de publiekscant geldt hetzelfde. Voor een grote zaal heb je meer ruimte in de foyer en de garderobe nodig dan voor een kleine zaal. Het ruimtelijke PvE geeft antwoord op de vraag hoeveel ruimtes er nodig zijn en hoe groot het gebouw zal worden.

Technisch programma van eisen

Het functionele programma biedt ook de informatie die nodig is om een technisch PvE te schrijven. In het technisch PvE staan de eisen per ruimte precies beschreven. Hoe wordt de ruimte gebruikt? Wat zijn de bouwkundige eisen? Wat is de vloerbelasting? Hoe warm of koud moet het zijn? Met welke theatertechnische installaties is de ruimte uitgerust? Welke elektrische voorzieningen (voedingen, verlichting, netwerken) zijn nodig? Wat zijn de bouwfysische eisen. Als in het functioneel programma is vastgelegd dat er meerdere zalen zijn die tegelijk gebruikt worden, dan moet in het technisch PvE worden vastgelegd wat de akoestische isolatiewaarde moet zijn tussen die zalen, maar ook tussen de zaal en de buitenwereld. Je wilt geen last hebben van overvliegende vliegtuigen en langsrijdende treinen. Je wilt evenmin dat omwonenden last hebben van een theaterconcert.

3. Wat maakt een goed programma van eisen?

Wat kan helpen om tot een werkelijk goed programma van eisen te komen? Hoe gedetailleerd moet het zijn? Van welke ervaringen kunnen we leren? Hieronder enkele tips en adviezen die hun waarde hebben bewezen.

Precies of globaal

De vraag bij het schrijven van een programma van eisen is hoe globaal, of liever hoe precies je moet zijn. Het antwoord is: zo precies mogelijk. Een programma van eisen levert geen kant-en-klare oplossingen voor het ontwerp, maar is wel volkomen duidelijk over de prestatie-eisen. In het PvE ligt vast hoeveel ruimtes nodig zijn. Hoe groot die ruimtes zijn, hoe ze ten opzichte van elkaar zijn gesitueerd. Het PvE maakt duidelijk hoe de verkeersstromen zijn en welke technische voorzieningen in iedere ruimte nodig zijn. Die eisen zijn allemaal duidelijk en heel precies vast te leggen. Dat moet ook, want daarmee heeft het ontwerpteam een goed houvast en kan goed worden gecontroleerd of een bepaald ontwerp de prestaties biedt die in het PvE zijn vastgelegd. Zaken als sfeer en uitstraling zijn veel minder kwantificeerbaar, maar ze kunnen wel degelijk beschreven worden en het is ook nodig om dat te doen.

Welke informatiebronnen

De meeste opdrachtgevers zijn geen ervaringsdeskundigen. Ze kunnen niet teruggrijpen op de goede en slechte ervaringen uit het vorige project. Hetzelfde geldt voor de gebruikers. De theaterdirecteur en het hoofd techniek zijn meestal maar één keer in hun leven betrokken bij de bouw of de renovatie van een schouwburg. Ze moeten het doen met hun ervaring in en kennis van de huidige locatie, de hulp van hun adviseurs en hun eigen gezond verstand.

Eigen locatie

De huidige locatie is op zich een goede bron van informatie. Maar zowel opdrachtgevers als theaterdirecteuren en hoofden technische dienst moeten ►

zich realiseren dat veel van hun eisen in aanvang niet meer zijn dan een oplossing voor de huidige problemen. Natuurlijk is het belangrijk dat de fouten in het huidige theater niet herhaald worden, maar van een nieuwe huisvesting mag wel iets meer verwacht worden. Het nieuwe gebouw is niet alleen een oplossing voor de huidige knelpunten, het zal toekomstbestendig moeten zijn voor de komende 25 jaar! Een goede tip is om niet alleen vast te leggen wat er niet deugt aan het huidige theater, maar ook wat er wel goed aan is. Misschien is er nu wel een geweldige sfeer en misschien is de huidige locatie wel perfect. Vastleggen wat nu goed gaat is minstens zo belangrijk als oplossen wat nu fout gaat. Je moet in ieder geval voorkomen dat in de nieuwbouw weliswaar alle problemen zijn opgelost, maar dat er tegelijk tien nieuwe zijn gecreëerd.

Locatiebezoek

Naast een beoordeling van de eigen locatie, is het bezoeken van andere theaters ook een uitstekende manier om je blik te verruimen. Bij andere theaters kun je zien wat werkt en wat niet werkt. Het beste is om die theaters te bezoeken samen met de adviseurs en een aantal mensen uit de eigen organisatie. Iedereen kan dan vanuit zijn of haar eigen discipline beoordelen welke ideeën wel en welke niet geschikt zijn voor het eigen theater.

Adviseurs

Een adviseur is waarschijnlijk onmisbaar om de eisen helder vast te leggen en ook om te voorkomen dat de wensen te groot of juist te bescheiden zijn. Een adviseur zal duidelijk maken wat de gevolgen zijn van het stellen of juist het laten vervallen van bepaalde eisen. Je kunt wel een kleiner toneel nemen, maar dat heeft natuurlijk wel gevolgen voor de programmering. Je kunt wel een orkestbak bouwen, maar dat heeft alleen zin als hij ook gebruikt wordt en als je mikt op de grote musicals moet je ook zeker zijn dat je voldoende stoelen hebt om uit de kosten te komen. Bij het opstellen van een PvE is het goed om bij meerdere mensen in het theater je licht op te steken. Een goed theater is tenslotte niet alleen een goede zaal, een goede foyer of een goed toneelhuis. In een goed

theater is ook nagedacht over de kassa, de artiestenfoyer, het aantal toiletten en de mogelijkheid om iedereen snel van een pauzedrankje te voorzien. Naast de directeur en het hoofd techniek zijn dat in ieder geval mensen van de kassa, gebouwbeheer, publiciteit en marketing en horeca. Een adviseur is geen vervanging van gezond verstand. Het is uitstekend dat een opdrachtgever zich laat informeren over akoestiek, bouwfysica, installaties en theatertechniek. Uiteindelijk zal die opdrachtgever zelf de keuzes moeten maken. Dat doet hij op basis van de verschillende adviezen en zijn eigen gezond verstand.

Consistentie

Het uiteindelijke PvE moet nu alleen nog worden gecontroleerd op consistentie. Staan alle eisen erin? Staan er geen tegenstrijdige eisen in? Het is niet zo gek om even de tijd te nemen om dat goed te controleren. Het gaat hier tenslotte om een belangrijk document, een fase-document. Het PvE sluit de fase van ideevorming af en daarmee gaat de fase van realisatie van het theater beginnen. Alle afspraken staan in het PvE vastgelegd. Het document zal het gehele project lang houvast moeten bieden. Er is dus alle reden om te zorgen dat het echt alle eisen en wensen goed weergeeft. Klaar? Dan wordt het tijd om een projectorganisatie bij elkaar te brengen. Meer daarover in de volgende Zichtlijnen. ◀

De serie *We bouwen een theater* wordt geschreven naar aanleiding van de rondetafelgesprekken binnen de VPT-werkgroep Theatergebouwen. De leden van de werkgroep zijn:

- **Gerbrand Borgdorff**, theateradviseur (theateradvies bv)
- **Martin Haars**, theateradviseur (DHV)
- **Martien van Goor**, architect (Greiner Van Goor Huijten)
- **Rolf Hauser**, hoofd decoratier (Muziektheater)
- **Jacqueline van der Horst**, theateradviseur (BBN Adviseurs)
- **Koen Koch**, theateradviseur (pb|theateradviseurs)
- **Cees Mulder**, akoestisch consultant
- **Paul van Oort**, cultureel manager
- **Maarten van de Vlerk**, projectmanager (Draaijer+Partners)
- **Henrica van den Berg**, coördinator (Vereniging voor Podiumtechnologie)

CONCEPT
HAALBAARHEID
TRAJECT